wat ons zoo schoon wordt geteekend in Jesaia 57: »Want alzoo zegt de Hooge en Verhevene, die in de eeuwigheid woont, en wiens naam heilig is: Ik woon in de hoogte en in het heilige, en bij dien die eens verbrijzelden en nederigen geestes is, opdat ik levend make den geest der nederigen, en opdat ik levend make het hart der verbrijzelden."

Allereerst dient dus op die hoogheid, op die Souvereiniteit Gods de aandacht te worden gevestigd. De Heilige Schrift leert ons, dat God de Heere woont in het donkere, in het heilige, in het verhevene, dat Hij absoluut Souverein is, en dat er tusschen Hem en ons eene absolute klove bestaat. Het staat vast, dat God een ontoegankelijk licht bewoont; dat Hij niet te bereiken is door ons, ook niet door onze verbeelding, door onze gedachten; ook niet door een Engel. God de Heere gaat ons denken verre te boven. Van die volstrekte Souvereiniteit, van die hoogheid Gods zijn onze kerken, de theologie, in vroeger dagen veel beter overtuigd geweest dan thans. Wanneer wij de boeken der dogmatiek van onze Gereformeerde vaderen, maar ook van de Roomschen opslaan, dan zien wij, dat daarin is voorgestaan de gedachte, dat God boven alle voorstelling, boven alle gedachten verheven is; dat Hij niet omschreven kan worden. Dat uitgangspunt nu moet meer tot zijn recht komen. Het karakter van ons Gereformeerd beginsel ligt juist in dat theologisch standpunt, dat eveneens erkent, dat wij slechts zooveel wetenschap van God hebben als voor ons bestaanbaar is, zooveel als Hij voor ons noodig oordeelt.

Alle kennis, al ons weten berust op de openbaring Gods, is door Hem ons medegedeeld, is nooit door ons verzonnen. Die kennisse Gods nu draagt in de eerste plaats het *karakter* van *bewustheid*. Wanneer iets onbewust is, kan het uit den aard der zaak zich niet openbaren. Het onbewuste verschijnt wel, maar kan nooit zichzelf openbaren.

De spreker toonde hierna aan, dat God Zichzelf volmaakt, Zichzelven absoluut kent; wij daarentegen kennen ons slechts ten deele. Het is daarom voor den Heere niet mogelijk Zichzelf aan ons mede te deelen; het eindig; kan het oneindige niet bevatten.

Maar in de tweede plaats, die openbaring Gods moet ook zijn eene *vrijwillige*. God heeft het vermogen over Zichzelf; Hij kan Zichzelf openbaren, zooals het Hem behaagt. Dat openbaren wordt dus door Zijn bewustzijn, maar ook door Zijn vrijen wil kenbaar. Eene absolute mededeeling van den Heere aan ons is niet mogelijk; deze is slechts denkbaar in de drieëenheid van het Goddelijk Wezen. Zoodra God zich aan het schepsel mededeelt, draagt het het karakter van accommodatie. Maar terwijl de Heere God is de absoluut Hooge, is Hij ook tegelijkertijd de Genadige, zoodat Hij zich tot zijn schepsel, in zijne breede geledingen, nederbuigt.

Overgaande tot de tweede stelling, wees Prof. Bavinck op den inhoud van die openbaring, waarbij de referent God als het subject van die openbaring aanwees, wijl Hij Zichzelf aan ons mededeelt. De inhoud van die openbaring moet nimmer Pantheistisch worden opgevat, maar theistisch, waaruit spr. resulteerde dat die openbaring eindig moest zijn. Volgens het Pantheistisch standpunt gaat God in het geschapene op, is God de substantie, en de kosmos de openbaring; die beiden dekken elkaar; is er geen onderscheid tusschen het absolute Wezen Gods en het geschapene. Op Pantheistisch terrein vallen de begrippen van mogelijkheid en werkelijkheid samen. Het theistisch standpunt leert geheel iets anders. Het stelt vast, dat de inhoud der openbaring Gods niet gelijk aan Hem wezen kan; wijst ons op het organisch geheel van het geschapene; toont ons aan, zooals ook de leer geweest is van alle Christenen en Gereformeerden, dat God alle schepselen ziet in één oogenblik; God doet zijne kennis niet op van buiten, zooals bij ons, bij wie de kennis van buiten wordt ingedragen. Omdat God absoluut is, ziet Hij alle dingen in één oogenblik, vormt daardoor al het geschapene een samenhangend geheel.

Prof. Bavinck vestigde er met nadruk de aandacht op, en dit grondende op de Heilige Schrift, dat in den Raad des Heeren slechts één besluit is, al mag dat besluit dan ook door ons onderdeeld worden; een kosmos is niet denkbaar dan als organisch geheel; de Heilige Schrift bewijst ons dit. Alle schepselen en al het geschapene vormen één organisch geheel. Al wat bestaat, behoort men onder het woord kosmos te verstaan. Als wij lezen: »Alzoo lief heeft God de *wereld* gehad", de bekende tekst uit Johannes' Evangelie, dan hebben wij te denken, dat God die wereld als organisch geheel heeft liefgehad, dus geheel die wereld met dat rijke leven, met hare scheppi ng van planten en dieren, met hare maatschappij, met haren Staat. En een Franciscus van Assisi heeft zich zeker aan overdrijving schuldig gemaakt, als hij ook aan de vogelen het Evangelie ter zaligheid predikte, maar er lag toch eene waarheid in, dat die wereld in zijn geheel zal worden gered. En in den strijd dan ook tusschen God en den Satan, gaat het dan ook niets minder dan om de groote vraag: Of die rijke wereld het eigendom zal zijn van Satan of van God den Heere. Het gaat dus ook om de kunst en de wetenschap.

De Pantheisten verstaan onder het organisch geheel, dat de dingen met elkander ineenvloeien; maar het begrip, zooals wij ons dat vormen over organisme, sluit dit niet in. Als wij beweren, dat de geheele wereld in een organisch verband bestaat, dan ligt daarin opgesloten, dat ieder schepsel zijne zelfbewustheid behoudt. Het woord organisch moet dus niet pantheistisch, maar theistisch worden gedacht.

En wat de derde stelling aangaat, de belijdenis van het theisme is het, dat God de Heere het leven geschapen heeft in zijn eigen aard. Het Darwinisme zoowel als het Pantheisme wischt alle lijnen uit; daartoe mocht het Darwinisme en de evolutieleer wel komen. Indien er toch geen wezenlijk verschil is tusschen God en het schepsel, dan kan er ook geen onderscheid zijn tusschen de schepselen in hun onderling verband. Ook op het terrein der wetenschap en kunst is er onderscheiding, ja zelfs op het terrein der wetenschap zelve. Zoodra men dan ook de grenslijn uitwischt tusschen wetenschap en kunst, gaat men principieel mank aan het pantheisme.

De wetenschap heeft een eigen terrein. Zij is ook weder onderscheiden; zij vormt een element in den kosmos. Zoo komen wij tot verschil van wetenschappen. Van die onderscheidingen kan men een vijftal noemen, omdat de Universiteit het ons zoo voorstelt. De gang, welke die verschillende geledingen der wetenschap hebben doen ontstaan, is voortgekomen uit één wetenschap. Waarom — zoo vraagt het kind reeds — zijn toch al die dingen, die ik aanschouw? De wijsbegeerte is gekomen met de groote vraag: Vanwaar zijn de dingen? Wie die eene vraag kan beantwoorden, heeft de geheele wetenschap. In die wetenschap, nu is ook de theologie opgenomen. In de Grieksche philosophie waren alle wetenschappen opgesloten. Wanneer dan ook Plato en Aristoteles spreken van de wetenschap, hadden zij daarin wel terdege de theologie opgenomen.

Toen dan ook het Christendom kwam, heeft het de wetenschap als zoodanig niet verworpen, maar het is zijne taak geweest, om die wetenschap (weder te enten, te doen wortelen op het geloof. Zoo is er gekomen eene Universiteit; eene vrucht van het Christelijk geloof. Tegen het begrip van Universiteit hebben dan ook nimmer kerken van eenige beteekenis eenig bezwaar gehad. De theologische wetenschap was opgenomen in het corps der wetenschap. De theologie heeft een eigen plaats aan de Universiteit. Zij heeft een eigen karakter, een eigen object, een eigen methode en een eigen doel aan de Universiteit. Prof. Bavinck zette deze bewering nader uiteen, waarbij hij liet uitkomen, dat de theologie een soteriologisch karakter draagt, dat verloopt tusschen den val en het eind der eeuwen.

De theologie, die aldus een zelfstandig karakter draagt in het corps der Universiteit, is ingelijfd en opgenomen in den cyclus der wetenschap; de theologie is een zelfstandig onderdeel der wetenschap. Dat wordt door de theisten dan ook niet bestreden. Het verschil dat bestaat over de theologie als vak van wetenschap is noch principieel noch essentieel. De spr. maakte de opmerking, om het verschil nader te verklaren, dat de *theologie* van niets anders uitgaat, dan de kennisse Gods, welke een deel is van alle geloovigen. In één vak der theologie bestaat tusschen de theologen en het ander deel der geloovigen slechts een gradueel verschil, nl. in het vak der dogmatiek, maar in andere vakken gaat dit verschil verder. Een kind des Heeren, die niet gestudeerd heeft, heeft materieel geen verstand van de vakken, welke aan de theologische faculteit worden gedoceerd.

Het verschil bestaat dus alleen in *methode*. De eenvoudige menschen weten niet alleen iets van theologie af, maar wel terdege ook iets van andere vakken van wetenschap. Een landbouwer b.v. weet *practisch* zeer veel van natuurkunde af, menigmaal meer dan de man van den katheder. De practische landbouwer stelt zich echter altijd voor de vraag: *Wat* zijn de dingen? maar de geleerde zegt: *Waarom* zijn de dingen zoo? Zoo ook in de theologie. De beoefenaar der theologie moet eindigen met aanbidding en bewondering; de theologische wetenschap is het te doen om de oorzaak der dingen.

Wil men alzoo theoloog worden, dan dient men opleiding te genieten. Voor den theoloog is dit het *gymnasium*. Een theoloog moet hebben een warm hart en een goed hoofd, en daarom is voor hem noodig een *Christelijk gymnasium*. De theoloog moet alles bestudeeren, maar in het bijzonder de philosophie. Er is geen echt theoloog denkbaar, die niet echt philosoof is. Dat is de kracht van het Jezuitisme, dat onder hen zulke uitmemende philosofen gevonden worden. En het is de grootste fout geweest van de wetswijziging op het hooger onderwijs in 1876, dat de philosophie van het propaedeutisch examen is geschrapt.

Wij menschen zijn klein geschapen, klein ook in begrip; alles moet aan ons bewustzijn worden kenbaar gemaakt; van buiten worden ingedragen. Alzoo hebben wij veel te leeren, maar ook veel af te leeren. Wij hebben daarvoor noodig de Christelijke philosophie, n.l. dat wij zoo en niets anders moeten denken in de Heilige Godgeleerdheid. Wij moeten niet in de leer gaan bij de pantheistische, noch bij de deistische, maar bij de Christelijke philosophie, die opgekomen is in den loop der eeuwen. Wij hebben noodig de realistische philosophie, die niet anders voor ons moet zijn dan om te leeren denken. Vooral na Kant is het zoo broodnoodig om de philosophie te bestudeeren. Na dezen wijsgeer toch moeten onze theologen niet alleen de wet van het denken, maar ook de wet van het kennen, bestudeeren. Tegenover Kant zijn wij allen geroepen positie te kiezen.

Het kenmerk der Gereformeerde theologie ligt in haar theologisch karakter; elk ander standpunt, ook dat der Christologie, leidt tot dwalingen. De Soteriologie heeft tot standpunt: Wat zegt de mensch ervan, en leidt tot pelagianisme. Het Christologisch standpunt vraagt: Wat zegt de Christus ervan? De ervaring heeft geleerd, dat dit tot allerlei oppervlakkigheid leidt, en men altijd in de war geraakt wat nu toch wel de Christus zelf in de Schrift gezegd heeft. De Gereformeerde daartegenover vraagt: Wat heeft God gezegd in Zijn *ganzche* Woord. En daarmede staan wij gedeeltelijk ook tegenover Luther, die ook de Christologische leer was toegedaan.

De Gereformeerde vraagt: Wat zegt God van den mensch. Wat heeft Hij daaromtrent geopenbaard in de Heilige Schrift. Dat Woord is een licht op ons pad, en een lamp voor onzen voet, niet alleen voor de theologie, maar ook voor den Staat en de Maatschappij op ieder terrein des levens. Daarop moet dan ook de eere Gods gebracht worden op ieder terrein des levens, op ieder gebied der wetenschap. Wij moeten hebben eene Gereformeerde belijdenis, maar ook Gereformeerde beginselen, ook voor ons wetenschappelijk denken. Het Gereformeerde standpunt is zoowel katholiek als universeel. Op het gebied van de rechtswetenschap b.v. hebben wij ons af te vragen: Wat wil God, dat als *recht* moet uitgeoefend worden.

En ten slotte iets over de supra en infra. Ook op dit terrein geldt het: Wat zegt God van de verkiezing der dingen. In de Gereformeerde kerk is nooit verschil geweest over de natuur en den inhoud der decreta, maar alleen over de orde der dingen. De infra zegt zóó, terwijl de supra beweert: alzoo moet de orde der dingen gesteld worden. De infralapsariërs hebben wel terdege den val van Adam in het Godsbesluit vastgesteld. Alleen Augustinus, de eerste infralapsariër, beweerde het tegendeel. Er is dus ook hier alleen verschil van methode. De infra- noch de supralapsariers mogen elkander uitsluiten in de Gereformeerde kerk; dat is ongereformeerd, daar beiden het over den inhoud en de natuur der dingen volmondig eens zijn.

Onder diepe stilte werd de rede aangehoord, waarna een zeer belangrijk debat volgde.

Debat.

Na een uur pauze, werd de gelegenheid tot debat geopend.

Het eerst maakte hiervan gebruik Ds. Bos van Bedum, die bijna tegen alle stellingen in oppositie kwam.

Bij de twee eerste stellingen liet Ds. Bos uitkomen, dat het organisme in de wetenschap, zooals dit verklaard is door den referent, hem niet duidelijk is. De eerste stelling toch gaat uit van de onderstelling van het organisme aller wetenschappen. Alle kennis en wetenschap — aldus Ds. Bos — is daarom nog geen kennis van God, hoewel alle gave van God is. Ook met de tweede stelling kon Ds. Bos zich niet vereenigen. Volgens spr. bestaat God in Zichzelven en openbaart zich uit zijn wezen, terwijl in de stelling is belichaamd, dat God zich openbaart in den kosmos.

En wat nu de derde stelling aangaat: De openbaringsinhoud en de kosmos is niet hetzelfde; met andere woorden: de kosmos is de openbaring niet. Men kan dus niet zeggen, dat er geene wetenschap des menschen zoude zijn als er geen kosmos was; het is dus niet juist, dat alle kosmos den openbaringsinhoud tot object heeft. En nu het tweede deel der stelling: »en hangt daarom objectief in alle hare deelen organisch samen, terwijl ook subjectief deze organische samenhang van alle wetenschappen door de eenheid van den menschelijken geest wordt geëischt en bevestigd." Dit tweede deel der stelling gaat niet op, als het eerste deel niet opgaat. Men mag niet uit de eenheid der menschheid besluiten tot de eenheid der dingen. Er is eene eenheid der menschen, o. m. omdat zij uit één bloede zijn geschapen; bovendien staat het nageslacht der menschen weder op dat van het voorgeslacht. Die eenheid der menschheid leidt wel tot conclusien, maar daaruit en daarmede kan men nog niet besluiten tot de eenheid der dingen.

Wat nu de vierde stelling betreft: dat de theologie in het kader der wetenschap ligt, moet, volgens Ds. Bos, nog bewezen worden. De theologie beslaat een eigen terrein, een eigen wetenschap, omdat zij een eigen object heeft, nl. God, maar dat object had zij ook buiten de zonde. Wij beweren, dat de theologie is eene eigen zelfstandige wetenschap, die wel invloed uitoefent op de andere vakken van wetenschap, maar dat verband is *niet* organisch, omdat de theologie God tot object heeft en de andere wetenschappen den kosmos.

En nu de 5e stelling. Wat is de theologie — zoo vraagt spr. — als wetenschap, in onderscheiding met de kennisse Gods, die het deel aller geloovigen is? De theologie zou volgens den referent als subject hebben *niet* de kerk als *instituut*, maar als *organisme*. Die onderscheiding vindt men in de Heilige Schrift niet. De kerk als instituut zou dus als subject geen theologie mogen beoefenen. Waarom mag een leeraar, een bedienaar des Woords, geen theologie beoefenen? Heeft de kerk als instituut alleen een soteriologisch of philantropisch, en geen theologisch doel? De beoefening der theologie als zoodanig, is beweerd, ligt niet in de ambten. Maar is een predikant niet geroepen om theologie te beoefenen? Dat terrein is zoo groot, is gezegd; maar moeten de leeraren dan alleen dogmatiek beoefenen?

Wat is er tegen, dat eene kerk een dienaar afstaat voor de beoefening der theologie, om tevens dienaren des Woords op te leiden? Het doel der theologie is niet om de wetenschap, maar om God beter te leeren kennen; ook voor de gemeente des Heeren. Eindelijk: is de theologie veiliger binnen de kerk, dan buiten de geïnstitueerde kerk? Is de beoefening der theologie veiliger aan de Vrije Universiteit, of aan de Theologische School? Als de kerk als instituut geene theologie mag beoefenen, wordt haar de eerekroon ontnomen en zou de kerk, in Synode vergaderd, over theologische quaestien niet kunnen oordeelen.

En wat nu de laatste stelling betreft: Alleen de toepassing kan aanleiding geven tot misverstand. Spr. vraagt ten slotte: Leidt de notie (het verstandsbegrip) terug naar God?

Ds. Hulsebos heeft met genoegen — evenals dit door den vorigen spr. is geconstateerd — het referaat gehoord. Hij wenscht te constateeren, dat de referent de beoefening der philosofie heeft noodig geoordeeld als *hulpmiddel* in het denken, dus als geestelijke gymnastiek; en nu wenscht spr. er op te wijzen, dat door den referent daarmede is bedoeld, dat de philosophie niet gebruikt mag worden om theologische vraagstukken op te lossen; dat toch zou een gevaarlijk standpunt zijn. Spr. heeft zich onder het hooren van het referaat afgevraagd: Of de mensch alleen beschouwd moet worden bij zijne geboorte als eene onbeschreven tafel? Volgens zijne meening heeft de mensch ook eene ingeschapene kennis. En wanneer hij dan vraagt in verband met de verklaring van den kosmos: Alzoo lief heeft God de wereld gehad, moet daarmede dan verstaan worden *alles* wat bestaat, of heeft hier het woord kosmos een andere beteekenis?

Voorts wenscht spr. te vragen, of de wetenschap een creatuur moet zijn? Vervolgens is het spr. nog niet duidelijk, dat de kerk niet als instituut, maar als organisme de theologie moest beoefenen. Spr. vraagt: Is de kerk als instituut minder dan als organisme? Als de kerk als organisme de theologie kan beoefenen, dan kan zij het volgens spr. veel beter doen als instituut. En ten slotte zou hij willen vragen, of de bewering wel opgaat, dat de heilsopenbaring zoude zijn een tijdelijke weg.

Prof. Bavinck beantwoordde eerst den laatsten spr., Ds. Hulsebos. Met de opvatting van Ds. Hulsebos, dat de philosophie moet beschouwd worden als een geestelijke gymnastiek, kan Prof. Bavinck zich wel vereenigen. Alleen wenscht spr. er aan toe te voegen, dat die geestelijke gymnastiek tot ontwikkeling dient te komen in de praktijk, dat wil zeggen, dat de leerstukken met elkander, als geestelijk denkvermogen, in verband gebracht moeten worden. De philosophie is eene ontwikkeling van het denken; spr's. antwoord is daarom ontkennend op de vraag, dat de theologie door de beginselen der philosophie moeten uitgewerkt worden.

En nu de vraag: Heeft de ziel geene ingeschapene kennis? In strikten zin genomen: neen. Alle kennis, die wij van God hebben, van den Christus en van de natuur heeft geen schepsel alleen van zichzelf. Om dit duidelijk te maken wenscht spr. een beeld te gebruiken. Bij het aanschouwen der zon zijn twee dingen noodig: nl. de zon en het oog; indien een van deze beiden wordt gemist is het zien onmogelijk. Bij het verkrijgen van kennis zijn twee dingen onmisbaar: de ziel en het denken, waardoor het in de ziel wordt opgenomen; het objectief is de Heilige Schrift, het subjectief is de Heilige Geest, die ons de dingen indachtig maakt; nooit zijn deze twee van elkander te scheiden.

Op de vraag naar aanleiding van de tweede stelling, over den inhoud der openbaring, of hierbij ook opgesloten is de bijzondere openbaring, is spr's. antwoord: Zeer zeker. De kosmos heeft in de Heilige Schrift meer dan eene beteekenis. De kosmos kan van de zijde der menschen en van de zijde Gods, in den staat der rechtheid en in den staat van het bederf beschouwd worden. God heeft den kosmos lief, ondanks de zonde. Dat wil niet zeggen, dat wij nu ook die wereld der zonde moeten liefhebben. Neen; daartegenover laat God de bedreiging hooren: Die een kind der wereld wil zijn, enz.

En nu de vraag: Is de wetenschap een creatuur? De wetenschap is niets anders dan de *gedachtenwereld in de menschen*. Het Darwinisme wil het ons anders voorstellen, nl. dat de wetenschap iets zoude zijn *buiten* de menschen om. Tegen deze voorstelling kwam Prof. Bavinck met kracht op, en beweerde, dat, indien de wetenschap bestaat in het menschelijk bewustzijn, zij ongetwijfeld is een creatuur. De gedachtenwereld in de menschen is een creatuur. De wetenschap van het geloof is *eene realiteit*, evenals dit *de liefde* is. Het Darwinisme hecht alle waarde aan de *zienlijke* dingen; daarom hecht zij alles aan magnetisme en electriciteit, daarmede bewerende, dat de zienlijke dingen de wereld beheerschen. En ofschoon spr. magnetisme en electriciteit in hare waarde wenscht te laten voor wat zij zijn, staat hij tegenover de Darwinisten met de bewering: Niet de zienlijke, maar de *onzienlijke* dingen beheerschen de wereld, en het geloof is van veel grooter waarde, dan de genoemde factoren van het Darwinisme.

Wat is het orgaan voor de openbaring Gods in den mensch? Het menschelijk verstand. Het geloof is eene acte van het intellect; het geloof is geene aparte grootheid, maar geloof is gehoorzaamheid des verstands.

Wat is — zoo is gevraagd — van grooter waarde: De kerk als instituut of als organisme? Dat is dezelfde opmerking als wanneer men zou vragen: Wie is grooter: Vondel of Bilderdijk? Spr. beweert: Op dit terrein is de kerk als instituut grooter, op een ander gebied is zij grooter als organisme.

De kerk als instituut — en dit ook in antwoord aan Ds. Bos, hoewel spr. daar straks nog nader op terugkomt — de kerk als instituut is dan aanwezig, als men optreedt in de ambten en als *lid* der kerk. Een enkel voorbeeld. Wanneer b. v. de gemeente des Heeren onder de prediking des Woords samen is, is zij bijeen als geïnstitueerde kerk; maar wanneer straks die gemeente uiteengaat, en de leden bij elkander komen te koffie drinken, dan is men samen niet als geïnstitueerde kerk, maar als leden van de organiseerende kerk. Wanneer iemand, een ouderling, op de markt eene koe verkoopt, dan doet deze man dit niet in de kwaliteit als ouderling, maar als Christen, als lid der georganiseerde kerk. Op het terrein van het publieke leven: Staat en maatschappij enz. hebben de geloovigen hunne roeping te verstaan en te vervullen; op deze terreinen treedt de kerk op als organisme.

En nu de vraag: Mag de kerk geen scholen hebben? Zeker.

Komt de theologie uit de *kerk als instituut* voort? *Wel neen.* Heeft God in de kerk als instituut eene gave gelegd om theologie te beoefenen? *Neen.* In de Gereformeerde belijdenis staat dan ook nergens, dat de ambtsdragers geroepen zijn de theologie als wetenschap te bestudeeren. *De kerk als instituut heeft daarvoor geene gave.* Wanneer dan toch een predikant theologie beoefent, doet hij dit dan als ambtsdrager? Wel neen. Maar dit doet hij omdat God speciaal aan hem daarvoor eene gave heeft geschonken, en daarmede staat hij dan ook gelijk met ieder ander lid der gemeente, maar indien men deze gave beoefent, doet men dit niet als lid der geïnstitueerde kerk, maar als geloovige.

Is de theologie niet veiliger aan een school dan aan de Vrije Universiteit? Best mogelijk. Tusschen de theologische School en de Vrije Universiteit is geen principieel verschil. De theologie gaat echter *niet uit* van de *geïnstitueerde* kerk. Dit heeft de kerk ook goed ingezien. Wij hoogleeraren, zijn ambtsdragers geweest. Maar alvorens wij ons ambt als hoogleeraar hebben aanvaard, zijn wij geworden *emeriti-predikanten*. Ging nu de beoefening der theologie uit zoowel aan de Vrije Universiteit als aan de theologische School van de geïnstitueerde kerk, dan behoefde aan de hoogleeraren geen emeritaat te worden verleend. De Theologische School staat wel onder toezicht van de kerk, maar behoort niet tot de geïnstitueerde kerk.

Nadat nog door Prof. Bavinck een antwoord gegeven was op de laatste vraag over de tijdelijkheid van de bijzondere heilsopenbaring, waarbij de spr. o. m. liet uitkomen, dat de natuur des menschen is om God eeuwig te loven in heerlijkheid, en er slechts één zedewet voor den mensch is gegeven, beantwoordde de referent nog nader Ds. Bos.

Prof. Bavinck beweerde, dat Ds. Bos tegen zijne stellingen eene serie van gedachten had opgeworpen; de tijd liet niet toe op deze allen in te gaan.

Spr. wenscht slechts te constateeren, dat deze serie van gedachten zijn voortgekomen uit de gedachte: *God en de wereld zijn twee;* zoo is het betoog van Ds. Bos. Tegen die stelling nu heeft spr. ernstige bezwaren. Wat de eerste stelling aangaat: Inderdaad, niet alleen de theologie, maar alle wetenschap die wij hebben, berust op openbaring. Waarom? Omdat alle wetenschap op ieder terrein heeft te doen met de openbaring Gods. God heeft *alles* geschapen door den logos; dat wil zeggen, dat God geschapen heeft na gedacht te hebben; al het geschapene gedacht heeft naar den kosmos. De openbaring is de kosmos, en omgekeerd de kosmos is de openbaring. Wanneer de dingen uit het *onbewuste* waren opgekomen, zouden zij als ongerijmde dingen bestaan. *Alle* dingen berusten op gedachten Gods; in een bloem, in een dier is de gedachte Gods ingelegd.

De eigenlijke gedachte van de wetenschap is dan ook om in te dringen wat God heeft gedacht met de dingen die Hij schiep. Het doel der rechtswetenschap b.v. is om de gedachten Gods te peilen, wat Hij gewild heeft wat recht is. Zoo is het ook met andere takken van wetenschap, ook met de natuurkunde. Alle wetenschap heeft het met openbaring te doen. Wetenschap is niets anders dan vertolking van de gedachten Gods. De weg waartoe Ds. Bos moet komen — spr. zegt niet dat Ds. Bos dit wil — *leidt tot dualisme van Gods openbaring*. En daartegen nu heeft spr. groot bezwaar. Ds. Bos komt in conflict met de realiteit; hij doet te kort aan het theologisch karakter der wetenschap.

De leer der Schrift is, dat de Christus niet gekomen is in eene *nieuwe* menschelijke natuur, maar heeft aangenomen de menschelijke natuur, zooals deze reeds bestond bij Adam. De genade bestaat ook in niets dan in de *herstelling* der natuur des menschen; door de menschwording van Christus is niets nieuws in de schepping gebracht. De herschepping des menschen is niets anders dan eene *re*formatie der schepping, welke aan de menschen ten goede is gekomen, welke tot hare genezing is aangebracht. De herschepping is *geen* indragen van eene nieuwe substantie, maar eene nieuwe vorming. Alle wetenschap moet het om God zelf te doen zijn. Het is dan ook *onjuist* hetgeen Ds. Bos beweert, dat de theologie God zoude hebben als object, en de andere wetenschappen een kosmos. Wanneer wij ons ideaal vaststellen in den Hemel, zal daar slechts wezen één wetenschap in de dingen, maar ook niet buiten de dingen om.

Ten slotte kwam spr. ten sterkste op tegen twee richtingen in de wetenschap: het Mystisisme en het Rationalisme. Voor den mysticus is God nergens te vinden dan in het diepst van zijn gemoed; daarom gaat hij zich dan ook opsluiten in zijn wezen; het rationalisme, dat beweert, dat wij God in ons gemoed niet kunnen vinden. Daarom moeten wij de wereld beschouwen, dan zien wij God. De mysticus houdt geene andere theologie over, dan in zijn gemoedsleven; de rationalist beweert, dat God nergens anders te vinden is, dan in de werken van Zijne handen.

Tegenover dit alles, verdedigde Prof. Bavinck het standpunt der Gereformeerden, bewerende, dat daaruit voortvloeit, dat de theologie als wetenschap dient te worden beoefent aan eene Universiteit, met een eigen doel en methode, en in verband moet staan met de andere faculteiten. Het einde van de wetenschap moet zijn de eere Gods.

Door Ds. Kouwenhoven van Groningen werd gevraagd in verband met stelling V: Of de referent aldaar bedoelt de philosofie in formeelen, of ook in materieelen zin, en ten tweeden of met het oog op Joh. 3 vs. 16, zij die verloren gaan ook behooren tot den kosmos, die God heeft liefgehad, en ten derde, of de theologie niet aan het hoofd moet staan, niet is de koningin der wetenschap.

Prof. Bavinck beweerde, dat hij bedoeld heeft de Christelijke philosofie in formeelen zin, waaraan door den spr. nog eenige nadere verklaring werd toegevoegd. Behooren in verband met Joh. 3:16, ook de verlorenen tot de wereld, die God heeft lief gehad? Neen. Het organisme kan blijven, al vallen er ook millioenen van dat organisme af. Spr. herinnert hierbij aan het behoud der wereld als organisme door het behoud van Noach en de zijnen in de ark, terwijl alle anderen verdronken. Moet de theologie aan het hoofd staan der wetenschappen? Neen. Zij maakt deel uit van den kosmos, en staat in organisch verband met andere takken van wetenschap. Men kan aan den anderen kant wel beweren, dat de theologie andere takken van wetenschappen veel overtreft.

Aan het einde der beantwoording gekomen, deed Prof. Bavinck uitkomen, dat God tegenover menschen altoos om Zich aan ons te openbaren in eene menschelijke gedaante verschijnt; altoos met eene menschelijke stem spreekt; tot Engelen spreekt op Engelenwijze, en tot zijnen Zoon op Goddelijke wijze. Al onze kennis van God is analogisch.

Spr. wenscht niet gaarne te worden misverstaan, maar met eerbied gesproken: de schepping was de eerste menschwording Gods. De Heere verscheen aan Adam in eene menschelijke gedaante, sprak met eene menschelijke stem.

Met steeds klimmende belangstelling werden de debatten gevolgd, en met de zooveel gloed en bezieling uitgesproken beantwoording des spr. — evenals het door hem gehouden referaat door Prof. Bavinck — aangehoord.

Ds. Geerds, de voorzitter van het moderamen, bedankte den referent en de sprekers uit naam van alle aanwezigen.

Besloten werd een volgend jaar weder eene dergelijke conferentie te houden.

Ds. Kouwenhoven sloot met dankgebed.

In de kosten der vergadering werd voorzien door eene lijst, die in de vergadering circuleerde.

Voor Kootwijks Scholen.

Ingekomen bij Ds. Houtzagers: Voor Kootwijk, van Mej. de Wed. A. V. te H. *f* 2.50; van den heer G. v. Wijngaarden, te Broek in Waterland, ingekomen met de collecte *f* 10.

Ingekomen bij Ds. H. W. van Loon, sedert 1 Juli l.l., door br. Beijer *f* 2.50; van Ds. v. K. te 's Gr. *f* 2.50; door br. Hein *f* 12.50; van W. *f* 5; van K. S. *f* 10; door br. Bekking *f* 2.50; door Ds. De Gaay Fortman *f* 5; door den diaken Roos *f* 5; door den heer Sweers, van Mej. S. *f* 10 en uit het busje van Mej. R. *f* 4; door b.b. diakenen *f* 4.25; door het college van collectanten *f* 1.50; van N. N. *f* 5; door Ds. Van Schelven, van G. O. *f* 2 en uit de schoolcollecte te A. *f* 2.50.

Uit de Pers.

Ds. Klaarhamer schrijft over de Synode van Middelburg in de *Utr. Kerkbode* nog dit:

Wat men ook van de Synodale samenkomst der Gereformeerde kerken te Middelburg denke, *dit* zal toch ieder moeten erkennen, dat zij met grooten ernst de zaken behandeld heeft, die haar ter behandeling zijn voorgelegd.

Zij heeft den tijd genomen voor het »hoor" en »wederhoor". Om tot in het uiterste het »voor" en »tegen" te vernemen, heeft zij er niet tegen opgezien, om in de behandeling van sommige zaken de bespreking langer te doen duren, dan *strikt* genomen in *zulk* een vergadering noodig en betamelijk is.

Ons dunkt zoo, dat èn bij de behandeling van de voorgestelde hervormingen en verbeteringen der Theologische School èn bij die van de zaken der Zending had de praeses met volle recht dezen en genen het woord kunnen ontnemen, omdat wat hij beredeneerde, niets ter zake afdeed en eigenlijk het punt in behandeling niet raakte.

Toch geschiedde dit niet. En 't komt ons voor, dat dit mede getuigt van het wijs en kloek beleid, waarmede de praeses zijn vooral ditmaal zoo ernstige en verantwoordelijke taak heeft vervuld.

Immers nu is er overvloedige gelegenheid geweest voor hen, die begeerden, dat de Synode *anders* mocht hebben besloten, dat zij nu besloten heeft, om aan te toonen, dat de Synode naar *hun* begeeren behoorde te besluiten, *omdat* wat zij voorstelden en wenschten, was naar Gods Woord en in overeenstemming met de belijdenis.

En evenzeer was er nu voor deze Broeders gelegenheid, om aan te toonen, dat, wat de Synode *tegen hun* adviezen en wenschen besloot, was *tegen* het Woord en *in strijd* met de belijdenis.

En nu is dit het *opmerkelijke feit*, dat noch het een noch het andere beweren is.

Men heeft het der Synode niet kunnen aantoonen, dat Dr. Kuyper en de vier Kamper Hoogleeraren en de Dienaren des Woords, die het in de beginselen met hem eens zijn en hetzelfde leeren, iets leert of leeren, dat in strijd is met het Woord en met de Belijdenis onzer kerken. Integendeel. Na een tweedaagsch debat hebben de vergaderde kerken in haar motie van vertrouwen het klaar en onomwonden uitgesproken, dat zij — wetende wat door deze hoogleeraren en leeraren geleerd wordt — overtuigd zijn, dat zij niets leeren, wat hen bestraffelijk maakt, omdat zij niets leeren, wat tegen Woord en Belijdenis ingaat en wat dus der kerke schadelijk zou zijn.

Dit en niets minder, eer meer nog, is de beteekenis dezer motie. Hetgeen duidelijk is voor ieder, die het gesprokene in die vier zittingen der Synode nagaat en vooral ook acht geeft, op wat zoo kras en beslist staat uitgesproken in Bedums aanklacht en op wat drie jaren lang schier week aan week door *de Koepel* en andere bladen tegen dien Hoogleeraar en tegen die Leeraren is ingebracht.

En als men nu zegt: ja, maar de Synode heeft toch niet beslist, dat alleen voor het gevoelen van Dr. Kuyper plaats is in de Gereformeerde kerken,